

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319-9318

Vidyawarta™

International Multilingual Research Journal
Issue-15, Vol-09, July to Sept. 2016

Editor

Dr.Bapu G. Gholap

www.vidyawarta.com

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

July To Sept. 2016
Issue-15, Vol-09

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येषिना भूति गेली, भर्तीषिना नीति गेली
नीतिषिना शृति गेली, गतिषिना विज्ञ गेले
प्रितिषिना शुद्ध घचले, इतके अनर्थ एका अधिष्ठेने केले

-महात्मा ज्योतीराय फुले

- ❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशास्त्रीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या भतांशी भालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहभत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड
- ❖ 'विद्यावार्ता' हे त्रैमासिक भालक व प्रकाशक अर्चना राजेद घोडके याच्या हर्षवर्धन प्रक्रियेशन प्रायव्हेद लिंगोट्टी, लिंगागणेश, जि. बीड महाराष्ट्र येथे मुद्रीत करून संपादक डॉ. बापू गणपत घोलप यांनी मुंगे. लिंगागणेश, ता.जि.बीड-४३११२६ येथे प्रकाशित केले.

Marshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed, Pin-431126
Mobi. 09850203295, 07588057695

17) A Study of Study Habits of Students of State Board & Central Board Schools of Jammu
Komal Singh, Lucknow

|| 84

18) महात्मा गांधीराव फुले याचे स्त्री शिखक विचार
पा. भविष्या बंदुराव शोकडे परन्ती वैज्ञानि, जि. बी.डि.

|| 92

19) प्र० उद्धोगता इमेल आणि मुद्रेवी निपट
प्र०. भूर भिमाजी काशिया, इंदूपूर, जि. पुणे.

|| 95

20) डॉ. हरिशवाह बोरकर याची सामाजिक व ऐतिहासिक काळके
वरेद तुकडोजी आरेकर, कुरखेडा, जि. गढचिरोली

|| 97

21) भारतातील लोकसंघाचाहू आणि लोकसंघाचा शिक्षणाचून आर्थिक विकास
प्र०. डॉ. गंगाधर रामराव भुक्तर, कोकरूद, ता.शिराळा, जि.सांगली

|| 103

22) खार एक नवा दिशा
प्रा. जयंत आ. बुरांडे, पुलगाव

|| 108

23) ख्यालातोल बंदिशीचे महत्त्व
डॉ. एन. ए.ल. गोडाणे, अकोला, महाराष्ट्र

|| 111

24) बुद्ध तत्त्वान आणि विज्ञान
नितीन यु. खिलरे, औरंगाबाद

|| 116

25) परिचम शान्तिकांतील आदिवासीचे सामाजिक व सांस्कृतिक जीवन
प्रा. राजेश सज्जाराम पाठी, शहादा जि. नंदुखार

|| 119

26) भारतीय जाणेवाजागतील संगठित व असंगठित शैक्षातील घटक
प्राचार्य डॉ.एच.जी.पाटील, मोताळा, जि.बुलडाणा.

|| 122

27) ग्रामीण साहित्य आणि गावगाडा
डॉ. लक्ष्मण बळीराम पिंडे, नक्कुरा, ता.तुळजापूर जिज्ञानावाद

|| 124

28) श्रीनस दिवाळी अंकाने कला वाडगातोल योग्यान
सौ. कल्पना मुनधाटे

|| 126

29) भारतीय संविधान निर्माण तथा सामाजिक समावेशन के प्रश्नो पर नेहरू एवं अंबेडकर के...
डॉ. हेमा आदित्य, नैनीताल

|| 128

30) बौद्ध साहित्य:एक सर्वेक्षण
डॉ. विनोद कुमार चौधरी, वाराणसी

|| 134

31) आधुनिक काव्य-धारा एवं हरिवंश बच्चन का काव्य
डॉ. राजेश कुमार सिंह, चृन्दावन-मथुरा उ० प्र०

|| 139

ग्रामीण साहित्य आणि गावगाडा

दू. लक्ष्मण बळीराम शिंदे

कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय
बाटलांग, साकुडवापूर ५१०८३० गोवा

स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात मुराये साहित्यात अनेक प्रवाह झिपाणे हाले. रातील एक गवतचा प्राप्त खेड्याचे ग्रामीण साहित्य होय. या साहित्याचा वेदांगानी सेंदे असे. खेड्याचा मुख्य पटक शेतो व शेतकी हा आहे. मध्यनुशील अथारीत ही घ्यवरसा आहे.

गावगाडा ही ग्रामीण शंखळीची वेणा आहे. माहाराष्ट्राच्या शोषणाऱ्याची प्रदेशात येले तसी तिथे गावगाडा हा शब्द ऐकायला येत नाही. असे नाही. इतकेच जाहीतर भारतातील कोणताही प्रदेश इथा तेथील खेड्यांची एक विशिष्ट रचना दिसून येते. गाव घटले की ह्या गावचे घ्यवहार देनदीन जीवन पाठीती रिती रिवाज परंपरा या गोष्टी येतात. खेड्याची एक विशिष्ट रचना असलोली दिसून येते. घेशीच्या आव याटील, कुलकणी य अन्य सुवर्णांची घरे य भाव खुसावाहेर दालितांची घस्ती अशी ही साधारणपणे रचना होती. प्रत्येक जातीने कुठे रात्याचे कोणता घ्यवसाय करायचा य त्याचे उत्पन्नाचे रवहण कर्ये असावे या विषयी काही अप्रत्यक्ष नियमावली तयार झालेली होती. या अलखीत कायद्याचा निर्माता त्या गावातील पाटील होता. एक प्रकारे ता त्या गावचा राजाच होता. याटलाने येलेली आज्ञा पाळणे गावकायाना बंधनकारक होते. गावचा हिशेब ठेवण्याचे काम कुलकणी यांच्याकडे होते. गावाच्या मध्यभागी पाटलांचा वाढा त्याच्या बाजूला ब्राह्मण, कुलकणी यांची घरेत्यानंतर कुणव्याची घरे कुणव्याच्या चढूवाजुने तेली, तांबोळी, कुंभार, सुतार, लोहार अशा अठरा बलुतेदारांची घरेही झाली. वेशीच्या आतील रचना वेशीवाहेर दक्षिणेला हरीजनयाडा त्या शेजारी मातंगाची वस्ती शेवटी ढोर अशीही रचना होती.

गावगाड्यामध्ये प्रत्येक जात गटाने रहात असे. खुडे स्वयंपूर्ण होते. शेतकरी अन्नान्य पिकवतो व त्याला बारा बलुतेदार व अठरा आलुतेदार सर्व गोष्टी पुरवतात. त्याच्या मोबदल्यात वर्षांकाठी धान्यरसाने बलूत मिळत सर्व गरजा गावातच पूर्णहोत असल्यामुळे

*** विद्यावाती : Interdisciplinary Multilingual Referred Journal Impact Factor 4.014 (IJIF)**

जातीन जगता फारमा संकेत नव्हता. प्रत्यक्ष जातीन जगता घासावला पालून दिलेला समाजव्यवस्थेचा नियमावली तर आणि त्याने जाती नियमांचे उल्लंघन केले तर पाठील या वाचवरीत निवली शिळा भौगोली नामत होती. पाठील या वाचवरीत नियमावली काही घेठेला गावकायांवर अन्याय होत आहे. त्याच्या उपाय कर गोढा करीत आसे.

खेड्यामध्ये जाती घ्यवरसा काटेकारपणे याच्यात उपायामुळे दीवतांना असुरश्येतेचे चाहके महान करावे लागत नाही. खेड्यामध्ये यांपूर्ण एकदा जाता भरत. प्रत्येक गावाचे एक ग्रामांक आहे. जाता घणेजे प्रतिवर्षेचा विषय असल्याने त्याच्या प्रसूत यांनी पाटलाकडेच ग्रामदेवता शिवाय मरी आहे. महादेव, भूमी, वाताळ यांच्याही जाता घालूच असतात. प्रत्येक जातीच्या देवतेवा नांगवेगळ्या आहेत. त्याच्या पूजा अर्चेचा पाठीतीही वेण्योद्याळ्या प्रतिवर्ष गर्व घासिका कायंक्रमामध्ये सर्व गावकरी एकादिलाने सापौल येती.

अशा प्रकारची विविधता असूनही एक खेड असेही सुन्हाने जीवन जगत असे. एकीने राहत असे गावातील घ्यवरसा व्याकरीवर आलेले संकट संपूर्ण गावाव्यरील संकट माणून त्याचे निवात केले जात होते. प्रत्येकाच्या मनात एक दुसऱ्या विषयी अपूर्वकै भावना होती. आणि त्यामुळेच माणूसवी नावाच्या प्रकारही माणसेच्या मनात यास करीत होता.

विज्ञानाने मात्र घ्यवस्थेला सुरुंग लावला. दलणवळणाऱ्या प्रगत साधनामुळे खेड्याचा शहराशी संपर्क येऊ लागला. अणि खेड्याचे रूप खालटायला सुरुवात झाली. स्वातंत्र्यानंतर खेड्य बदल झाला. शहरी करणामुळे ग्रामसंस्कृती उथ्वस्त होत याला आहे.

कोणतीही ग्रामण कलाकृती घेतली तर तिच्यात प्राप्ती समाजाचे घणेजेच गावगाड्याचे चित्रण आलेले नाही असे नाही. घणेनु काही निवडक कादंबज्याच्या सहाय्याने गावगाड्याच्या शेष घेण्याचा हा प्रयत्न.

संपूर्ण धनगरांची घस्ती असलेली 'बनगरवाडी' घाट्यापासून मुसलमान, दालित समाजाचा अंतर्भाव असलेल्या वाढीची एक गाव आहे. कादंबरीतील पुढील वर्णनावरून गाव रचनेची कलना येते. 'अजुबाजूला सपाट मोकळा माळ, बाजरीची तांबडी राने आणि मोकळा गबाळे पडावे तशी पडलेली ३०-३५ घरे अशी बनगरवाडी होती' (बनगरवाडी पृष्ठ ३) या गावातील उदरनिवार्हाचे मुख्य साधन मुक्के मेंढवा पाळणे आहे. थोडी फार असलेली शेती निसर्गाच्या तद्दीप्रगती कधीच चांगली पिकली नाही. कारभारी हा या वाढीचा प्रभारी आहे. आणि त्यांनी बनविलेले नियम अप्रत्यक्षरित्या तो सर्व गावातच पोकळा

मात्र आणि दिलित यांचे एकत्रीतपणे चित्रण करणारे
संघर्षाचे विस्मय दिसून घेण्याचे हा नव्यातील संघर्ष ही काही
संघर्षांमध्ये जगू शकत नाही. या घटनेवरून असे दिसून घेते की,
कृष्णराजांशक्ता देऊन शरणागताला उभय देण्याचा मोठेपणाही
संघर्षामध्ये दिसून घेतो स्वातंत्र्यपुर्व काळातील स्वयंभू खेडयाचे
ही घड्हो रुजाराम मास्सरास्या झाने गावाने परंपरेची मरगळ झटक्कन
स्विकारल्याचे ही दिसते. जुन्या नव्यातील संघर्षही काही
दिसून घेतो.

ग्रामीण आणि दॱीलत यांचे एकत्रीतपणे चित्रण करणारे इत्याहारांची कादंबरी 'फकिरा' या कादंबरीतून आलेल्या वडगाड्याचे आणि समाज जीवनाचे चित्रण खूप वरच्या पातळीवरचे अनुभव. प्रामरचना आणि तेर्थील जातीव्यवस्था आणि इंग्रजांचे प्रशासन या गोटी एकाद्यवेळी ही कादंबरी चित्रीत करते ब्रिटीश सर्तेच्या असलाखाली असलेल्या खेड्याचं वर्णन कादंबरीत आहे. गावच्या इतिहासांगी स्वतःचा प्राण देणारा फकिराचा बाप आणि गावाला इतिहासातील असताना पाहून फकीरालासहाय्य करणारा विष्णूपूंत कुलकणे म्हणजे गावचे हिताचितक वाटतात. गावाचा मालक किंवा इत्युद्धणून जे करंव्य आहेते इथे विष्णूपूंत कुलकणी बजावतात. कुलकणे देण गावामध्ये उत्पन्न झालेला संघर्ष याचेही मोठ्या प्रमाणात चित्रा आनेले दिसून येते. गावरचनेचे चित्रण पुढीलप्रमाणे कादंबरीत झाल आहे. 'तांवरवडीवरुन आलेली गाडवाट गावात शिरली होती विष्णूपूंत कुलकण्याच्या भव्य वाड्यापुढून चावडीकडे वळून मग इत्यरुप पाटलाच्या वाड्याला वळसा घालून महारांच्या थळात सरळ झाले होती. तसंच पुढे जाऊन मांगवाड्याच्या जवळ असलेल्या वडविचेखाली गेलं की, मांगाच्या घराकडे वळावं लागत होतं. तेथूनही गडवाट उगावतीला जाऊन माळानं, पांदीनं नागमोडी वळणं घेत 'गिवात शिरलीहोती.' (फकीरा पृष्ठ १)

कांदवरीतील पर्हिल्याच पानावरील या वर्णनामूळन
प्रकाळीन ग्रामव्यस्थेची रचना कशीहोती याची पुस्टशी का होईना
रचना थेते.

शंकर पाटलांच्या 'टारफुला' या कादंबरीमधूनही प्राप्तव्यवस्थेचे विस्ताराणे चित्रण आलेले दिसून येते गावातील शंकरराणाच्या अनुषंगाने हे चित्रण आलेले आहे. पिकाला मारक ठरणारे काटवण हे प्रतीकात्मक रूपाने यात उभे केलेले आहे. पाटलाच्या दिवाळी वारा

पृथ्वीनंतर त्याच्या घराने कोणाचा मूळगा दत्तक घ्यावा. यावरुन जी संघर्ष निपाण झाला त्याचे चित्रण या कार्डबरीत आले आहे.

‘चळौ’ ही विभावरी शिरकर काढवरी मांग गाठडी समाजावर आधारित आहे. समाजाने उपेक्षीत महणून दूर केलनेल्या मांग गासुटी जातीला इंग्रज सरकारनेही गुन्हेगार ठरविले असाऱ्या जगप्रथाच्याच नाडया बंद केल्या या समाजातील अधिकृतां, निरक्षरता जपणारी माणसे दिशाहीन जीवन जगतात हे जीवन जसें दिशाहीन आहेतसेचते विलक्षण ओगळ्याही आहे. चो-न्या करणारीही जमात आहे महणून इंग्रजांनी त्यांना गावापासून दूर तारेच्या कुपनात ठेणले त्यांच्यावर अनेक अत्याचार केले.

ग्रामीण कांदंबरीतून मराठवाडा, विदर्भ, कोकण व उंवरीत महाराष्ट्र अशा सर्वच प्रदेशातील चित्रण आलेले दिसून येते. १९५५ साली कोकणी खेडयाचे वर्णन करणारी एक महत्वाची कांदंबरी आलीती म्हणजे 'पडघवली' ब्रिटीशांनी जे यंत्रयुग आणलेत्यामुळे ग्रामीणजीवनावर विपरीत परिणाम झाला. ओऱ्योगीकरणामुळे शेती व्यवसाय आंस पडू लागला. आणि गावगाडयातील बलुतेदार आलुतेदारांना जगणे कठीण होउन बसले, नाविलाजास्तव त्योनाही गाव सोडणे भाग पडले. गावातील विविध जातीच्या चालिरीतीची माहिती या कांदंबरीच्या रूपाने मिळते. गावातील एकोप्याचे दर्शनही कांदंबरीतून घडते.

हमीद दलवाईंची 'इंधन' ही कोकणच्या पाश्वंभुमीचे चित्रण करणारी महत्वाची ग्रामीण काढबरी आहे. हिंदू मुस्लीम यांच्यातील धार्मीक मिरवणूकीमुळे उत्पन्न झालेल्या संघर्षांचीही काढबरी आहे. गावातील राजकरणाच्या रुपाने गावगाड्याचे अप्रत्यक्षपणे अशा अनेक काढबन्यातून चित्रण आलेले आहे. धग ही उद्घव शेळके यांची काढबरी एका अभागी वेदर्भीय कुटुंबाची कहाणी चित्रीत करते.

ग्रामीण साहित्यातील गावगाड्याचे स्वरूप जाणून घेण्यासाठी
याठिकाणी फक्त काढबरीचा विचार केला आहे. ग्रामीण कथेतून ही
याचे चिन्हण मोठ्या प्रमाणात आलेले आहे. गावगाड्यामुळेच शहर आणि सेंदे
तेपेक्षा आहे गावगाडा फुणजेच एक स्वतंत्र वेगळी संस्कृती आहे.

संदर्भ :

- सदन :

 १. ग्रामीण साहित्य स्वरूप आणि समस्या-डॉ. आनंद यादव
 २. ग्रामीण साहित्याचा इतिहास-डॉ. चंद्रकांत चांदोवळेकर
 ३. महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका - ग्रामीण साहित्य विशेषांक जुलै-डिसेंबर १९८०

८६

PRINCIPAL
Arts Science & Commerce College
Naldurg, Dist.Osmanabad-413602